

آسیب‌شناسی علل ضعف دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در درس صرف؛ مطالعه موردی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

*مسعود باوان پوری^۱

فاطمه سلطانباجی اکبری^۲

صادق صیادی^۳

چکیده

زبان و ادبیات عربی یکی از رشته‌های مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که در دانشگاه‌های مختلف ایران تدریس می‌شود. ارتباط دیرین بین ایرانیان و عرب‌ها و لزوم ترجمه متقابل بین دو زبان از یک سو، در کنار انگیزه‌های دینی ایرانیان برای یادگیری قرآن کریم و متون دینی، سبب شده این زبان از جایگاه خاصی بین ایرانی‌ها برخوردار باشد. صرف یکی از دروس پایه و تخصصی در رشته زبان و ادبیات عربی است که متأسفانه جایگاه شایسته خویش را در میان دانشجویان این رشته از دست داده و توجه چندانی به آن نمی‌شود. ضعف در این درس سبب ضعف در سایر مواد درسی این رشته نیز می‌شود. این امر، آسیب‌شناسی علل ضعف دانشجویان را در این درس، اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. پژوهش حاضر کوشیده است با استفاده از روش توصیفی- میدانی و در قالب پخش پرسشنامه بین دانشجویان کارشناسی ورودی ۹۵، ۹۶ و ۹۷ دانشگاه شهید مدنی آذربایجان که در ترم اول سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ مشغول به تحصیل هستند به بررسی علل ضعف پرداخته و راهکارهایی مطرح سازد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این درس، دارای شاخه‌های متنوع و اصطلاحات فراوان و نزدیک به هم است که نیازمند شرح و تفصیل فراوان می‌باشد که اکثریت دانشجویان (۷۹،۱ درصد) بر این امر صحنه گذاشته‌اند. نیز برخی از مدرسان در انتقال درس به دانشجویان دچار ضعف هستند و در ایجاد رغبت و انگیزه و نیز جوّ درسی مناسب ضعف دارند. دانشجویان اعتقاد دارند تکیه اصلی بر امتحان کتبی است و توجه چندانی به امتحان شفاهی نمی‌شود. نیز در طرح سؤالات به جنبه نظری درس اکتفا شده و از جنبه کاربردی آن چشم‌پوشی شده است.

کلیدواژه‌ها: آسیب‌شناسی، زبان و ادبیات عربی، درس صرف، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

^۱ - دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

^۲ - دانش‌آموخته گروه زبان و ادبیات عربی و کارشناس آموزش متوسطه ناحیه ۳ شهرستان قم

^۳ - دانش‌آموخته دکتری گروه روانشناسی تربیتی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

مقدمه

از قرون نخستین اسلامی و با گرویدن ایرانیان به دین مبین اسلام، آموختن زبان عربی و علوم مربوط به آن در میان پارسیان مسلمان رواج یافت. تا سده‌های آغازین قرن سوم، زبان رسمی ایران، عربی بود «یگانه زبان خارجی که در سده‌های آغاز اسلام در ایران آموخته شد، زبان تازی است» (منزوی، ۱۳۳۷: ۸۴). پس لازم بود که ادیبان و نویسندگان ایرانی جهت حفظ فرهنگ خود و رواج زبان و فرهنگ اسلامی، شروع به آموزش زبان عربی و نگارش آثار خود به این زبان کنند «کلیه دانش‌ها به زبان عربی رواج یافت و دیوان و کتب آن‌ها {ایرانیان} به خط عربی نوشته شد و آنان که به کارهای علمی اشتغال داشتند، ناگزیر شدند دلالت‌ها یا اصول و قواعد لفظی زبان {قوم} عرب را بیاموزند و زبان‌های دیگر را فرو گذارند، چه به جز زبان {قوم} عرب، دیگر زبان‌ها متروک شده و از اهمیت افتاده بود» (ابن‌خلدون، ۱۳۷۹، ج ۲: ۱۱۵۵).

از طرف دیگر، زبان عربی، زبان اعتقادی و دینی مردم ایران شده بود و آنان برای درک فهم و متون اعتقادی و دینی از کتب مربوطه، نیازمند فراگیری زبان عربی بودند چون «لغت، کلید گنج معنی است، هر آینه جهت شناختن معنی احادیث شریفه نبوی و الفاظ کریمه قرآنی، بر هر فردی از افراد انسانی که بر منهج مستقیم مسلمانی قائم باشد، دانستن لغات {واژگان} عربیه واجب و لازم است» (ادیب نظنی، ۱۳۸۴: ۱۴). البته اهداف دیگری نیز مانند درک مفاهیم ادبی از کلام منظوم و مثنوی عربی و محاوره و گفتگو در زمینه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و... نیز در این امر دخیل بوده است.

مراکز آموزشی و دانشگاه‌ها از مهم‌ترین، اساسی‌ترین و مؤثرترین نهادهای تصمیم‌سازی و تحول‌آفرینی در جوامع امروزی بشرنند. از همین رو همسویی آموزش‌های علمی و عملی با نیازهای روز جامعه، یکی از بنیادی‌ترین شیوه‌های آموزش در همه کشورهای پیشرفته است. شناخت راستین نیازهای زمانه، بازنگری در شیوه‌های آموزش گذشته، بهره‌گیری از ابزارهای تازه و پیشرفته، استفاده از تجربه‌های موفق دیگران، به همراه مخاطب‌شناسی از عواملی هستند که برای برنامه‌ریزی شایسته آموزشی باید در نظر گرفته شوند (بهرامی، ۱۳۹۰: ۲۳؛ مجدفر، ۱۳۸۶: ۵۲). شیوه‌های ناکارآمد آموزشی در رشته‌های گوناگون، در مراکز آموزشی ما، روشن‌تر از آن است که بتوان آن‌ها را پنهان کرد. بدیهی است که یکی از عوامل واقعی توسعه‌نیافتگی در کشور ما، همین روش‌های کهنه، ناکارآمد و ناساز با نیازهای روز است. در سطح دانشگاهی رشته‌ای تحت عنوان «زبان و ادبیات عربی» پذیرای دانشجویان بوده و هست. این رشته برای تحقق رسالتی گران و مهم - شاید ابتدایی‌ترین آن حفظ دین و مباحث

مربوط به آن باشد- تأسیس گردیده اما به نظر می‌رسد که پس از سال‌های متمادی و علیرغم تذکرات صاحب‌نظران، کماکان نقاط ضعف آن برجای است.

در حال حاضر رشته زبان و ادبیات عربی در دانشگاه‌های مختلف کشور تدریس می‌شود و بنابر برنامه مصوب هفتاد و دومین جلسه شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مورخ ۱۷/۰۷/۱۳۸۹، از دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی انتظار می‌رود که پس از فراغت از تحصیل در دوره کارشناسی بتوانند نیاز اداره‌های مختلف از قبیل وزارت امور خارجه، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، رسانه‌های گروهی و غیره را برآورده سازند (دفترچه سرفصل دروس رشته زبان و ادبیات عربی گرایش زبان و ادبیات عربی دوره کارشناسی، ۱۳۸۹).

گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان در سال ۷۴-۱۳۷۳ با پذیرش ۳۹ دانشجو در مقطع کارشناسی رشته دبیری زبان و ادبیات عربی فعالیت خود را آغاز کرده و از سال ۱۳۷۶ در مقطع کارشناسی زبان و ادبیات عربی محض اقدام به پذیرش دانشجو نموده است. دانشجویان این رشته ۸۱ واحد تخصصی را می‌گذارند که یکی از مهم‌ترین این درس‌ها، ماده صرف است که در سه ترم ابتدایی و در قالب ۶ واحد (هر ترم ۲ واحد) تدریس می‌شود. با توجه به این‌که بسیاری از دانشجویان در این درس تبحر لازم را ندارند، نویسندگان مقاله حاضر بر آن شده‌اند تا به بررسی علل ضعف دانشجویان در این درس، از دیدگاه خودشان پردازند.

پرسش‌هایی که تحقیق حاضر در راستای پاسخگویی به آن‌ها به رشته تحریر درآمده است عبارتند

از:

- ۱- محتوای درسی چه میزان در ضعف دانشجویان تأثیر داشته است؟
- ۲- نحوه تدریس مدرسان درس صرف تا چه میزان در ضعف دانشجویان تأثیر داشته است؟
- ۳- بارزترین علل ضعف دانشجویان از دیدگاه خود آن‌ها چیست؟
- ۴- روش‌های آموزشی چه میزان در ضعف دانشجویان نقش داشته است؟
- ۵- نحوه برگزاری امتحان و طراحی سؤالات چه میزان در ضعف دانشجویان در درس صرف نقش

داشته است؟

مبانی نظری پژوهش

علم صرف یکی از ارکان زبان عربی و یک مقدمه ضروری برای بررسی نحو عربی و ترکیب‌های زبانی آن است و علی‌رغم این‌که قواعد آن دارای پیچیدگی است اما بررسی آن برای شناخت ریشه کلمات و اشتقاق آن‌ها، امری ضروری است (نهر، بی تا: ۱۲). مصطفی جواد گفته است: «هنوز زبان عربی با برخی

مشکلات مواجهه است که حل آن‌ها دشوار است مانند مشکل صرف زبان که بسیار پیچیده‌تر از مشکل نحوی است» (جواد، ۱۹۶۵: ۴-۵). ابن عصفور ذکر کرده که این علم، بالاترین و بزرگ‌ترین گونه‌های عربی است و فایده آن، در نیاز به آن پنهان است؛ زیرا آن میزانی برای زبان عربی است و با آن، اصول کلام عرب از اضافات دخیل بر آن شناخته می‌شود و جز به وسیله آن، اشتقاق قابل درک نیست و بخش بزرگی از زبان با قیاس حاصل می‌شود که جز از طریق صرف کسب نمی‌شود (المنصوری و الخفاجی، ۲۰۰۲: ۳۶).

صرف، قواعدی است که به وسیله آن‌ها، تغییر ساختار کلمه با یک هدف معنوی یا لفظی شناخته می‌شود، به عبارت دیگر این علم به بررسی تغییرات در کلمات عربی می‌پردازد که از حالتی به حالت دیگر روی می‌دهد و هدف از آن، تناسب با معنای موردنظر است (البغدادی، ۲۰۱۲: ۱۳).

صرف، زبان را به ریشه اشتقاق هدایت کرده و حس خواننده را برمی‌انگیزاند تا تفاوت قائل شود بین کلماتی که از نظر لفظی به هم نزدیک‌اند اما از لحاظ معنایی از هم دور؛ مثلاً گفته می‌شود: (القاسط) به ستمگر و (المقسط) به شخص عادل، پس معنی با تصریف از ستم به عدل تغییر می‌یابد (السیوطی، بی‌تا: ۱۶). بررسی علم صرف فواید فراوانی دارد؛ زبان و قلم را از خطا در مورد کلمات حفظ می‌کند و کلام را از آنچه فصاحت و بلاغت آن را مختل می‌سازد، دور می‌کند، همان‌گونه که به شناخت جایگاه اعرابی بسیاری از کلمات در ترکیب‌ها و جملات کمک می‌کند (الحافظ، ۱۹۹۷: ۳۶). پس صرف، پژوهشگر را از وقوع خطا و لحن منع می‌کند و صیغه‌های کلمات را دقیق می‌سازد و به شناخت حروف زائد و اصلی کلمات کمک می‌کند و به واسطه آن کلمات مطرود و شاذ در زبان عربی شناخته می‌شوند و با رعایت قواعد آن، مفردات جمله از مخالفت با قیاس که به فصاحت کلام خلل وارد می‌سازد و با وجود آن‌ها بلاغت متکلمین باطل می‌شود، خالی می‌گردد (الراجعی، ۱۹۷۹: ۱۸).

ابن جنی منزلت علم صرف در میان علوم عربی را این‌گونه بیان کرده است: «علم صرف، علمی است که نمی‌توان از آن بی‌نیاز بود، بنابراین نیاز به شناخت این فن، ضروری است؛ به خاطر نیاز علوم به آن و اعتماد و تکیه بر آن، پس علم قوام نمی‌یابد مگر اینکه صرف، واسطه آن است و گلدسته آن ارتفاع نمی‌گیرد مگر این‌که صرف، ستون آن است چرا که صرف یکی از ستون‌های ادب است و به وسیله آن، وسعت کلام عرب شناخته شده و نوادر (فرائد) مفردات آیات قرآنی و احادیث نبوی متجلی می‌شود و این دو، واسطه‌ای برای رسیدن به سعادت دینی و دنیوی هستند» (الحملای، ۱۹۶۵: ۳۳).

روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش حاضر از نوع میدانی و ابزار کار، پرسشنامه‌ای است که قبلاً روایی و پایایی آن در کلیه التریبیه الأساسية دانشگاه کوفه تأیید شده و تحقیقی در این مورد صورت گرفته است (موقع المجلات الأكاديمية العلمية العراقية). در ترم اول سال تحصیلی ۹۸-۹۹، ۱۰۳ دانشجو در مقطع کارشناسی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان در حال تحصیل بوده‌اند که طبق جدول مورگان، ۸۶ پرسشنامه پخش و تکمیل گردید، سپس نتایج در قالب برنامه SPSS ۲۰۱۶ وارد شده و نتایج تحلیل شده است. پرسشنامه نیز دارای ۳۶ سؤال بوده که در ۵ زیرمجموعه طراحی شده و سه پاسخ (عامل اصلی - عامل ثانویه و تأثیر خاصی ندارد) برای پاسخگویی در نظر گرفته شده است. روایی و پایایی پرسشنامه زیر قبلاً توسط عقیل رشید عبد الشهید الأسدی و حیدر جابر کاظم الموسوی (۲۰۱۴) در مقاله «أسباب ضعف طلبة قسم اللغة العربية في كلية التربية الأساسية في مادة الصرف من وجهة نظر التدريسيين والطلبة»، حولية المنتدی، المجلد ۱، العدد ۱۷ اثبات شده است و تفاوت کار حاضر با این پژوهش در این است که تنها بخش دانشجویان در نظر گرفته شده و به علت کم بودن تعداد مدرسین درس صرف در دانشگاه مذکور، استناد به چند پرسشنامه نمی‌تواند چندان صحیح و کارگشا باشد.

جدول شماره ۱- تعداد شرکت‌کنندگان بر حسب سال ورود

سال ورود	تعداد	درصد
۱۳۹۵	۲۵	۲۹,۱
۱۳۹۶	۲۳	۲۶,۷
۱۳۹۷	۳۸	۴۴,۲

جدول شماره ۲- تعداد پاسخ‌دهندگان بر حسب جنسیت

سال ورود	جنسیت	تعداد	درصد
۱۳۹۵	مذکر	۴	۴,۶۶
	مؤنث	۲۱	۲۴,۴۲
۱۳۹۶	مذکر	۶	۶,۹۷
	مؤنث	۱۷	۱۹,۷۶
۱۳۹۷	مذکر	۴	۴,۶۶
	مؤنث	۳۴	۳۹,۵۳

مرور ادبیات و سوابق مربوطه

تاکنون در زمینه آسیب‌شناسی علل ضعف دانشجویان در رشته‌های مختلف پژوهش‌های گرانسنگی به رشته تحریر درآمده است اما به لحاظ پرهیز از اطناب و زیاده‌گویی تنها به ذکر برخی از مواردی پرداخته شده که در حوزه زبان و ادبیات عربی صورت گرفته است: جمیل جعفری و شرافت کریمی (۲۰۲۰) در مقاله «تطبيق منهج تحليل الأخطاء في تقييم إنشاء طلاب اللغة العربية وآدابها بجامعة كردستان»، دراسات في تعليم اللغة العربية وتعلمها، المجلد ۴، العدد ۲ با استفاده از روش تجزیه و تحلیل خطاها در نمونه‌های موجود، به بررسی اشتباهات دانشجویان در نوشتن انشاء به زبان عربی، چالش‌های آن‌ها و دلایل عدم توانایی آن‌ها در دستیابی به تسلط لازم در نوشتن پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داده است که مهم‌ترین خطاهای نوشتاری در میان دانشجویان، شامل ساختارهای زبانی است و شامل مواردی مانند تأثیر زبان مادری بر زبان مقصد، عدم رعایت ساختارهای اضافی و توصیفی، عدم مطابقت ضمیر با مرجع و ناهمخوانی فعل با موضوع و عدم یافتن معادلات زبانی مورد استفاده معمول در زبان عربی است. فاطمه قادری و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله «دراسة إشكاليات تعلّم اللغة العربيّة لدى طلبة فرع اللغة العربيّة وآدابها على أساس حاجات المتعلّمين»، دراسات في تعليم اللغة العربية وتعلمها، المجلد ۴، العدد ۱ میزان انگیزه و تمایل دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه یزد را در امر یادگیری زبان عربی، فعالیت‌های گروهی بین آن‌ها هنگام یادگیری، امکانات آموزشی و محتوای دانشگاهی مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این مطالعه نشان داده است که هیچ نگرش مثبتی از دیدگاه نمونه‌های مورد مطالعه در شاخه زبان عربی، نسبت به زبان دوم وجود ندارد و همچنین تمرکز بر فعالیت‌های گروهی که با روحیه زبان‌آموز سازگارتر باشد، ارزش دارد. عقیل رشید عبد الشهید الأسدي و حیدر جابر کاظم الموسوي (۲۰۱۴) در مقاله «أسباب ضعف طلبة قسم اللغة العربية في كلية التربية الأساسية في مادة الصرف من وجهة نظر التدريسيين والطلبة»، حولية المنتدى، المجلد ۱، العدد ۱۷ به بررسی علل ضعف دانشجویان دانشگاه منظور در ماده صرف از دیدگاه مدرسان و دانشجویان پرداخته است. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که از نظر مدرسان و دانشجویان، اهداف تدریس

درس صرف نامشخص بوده و دانشجو نمی‌تواند اهداف اصلی و فرعی را در این ماده درسی تشخیص دهد. همچنین فراوانی اصطلاحات و شاخه‌شاخه بودن آن‌ها سبب پیچیدگی فراوان این درس شده که این امر سبب کاهش رغبت دانشجویان نسبت به این درس شده است. ضیاء عزیز مُجَدِّ الموسوي (۲۰۱۴) در مقاله «صعوبات تدریس ماده فقه اللغة و دراستها من وجهة نظر التدریسین والطلبة»، مجله أهل البيت عليهم السلام، العدد ۸ به بررسی مشکلات و علل ضعف دانشجویان گروه عربی دانشکده ادبیات بغداد در بین سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۸ میلادی پرداخته است. نتایج این پژوهشگر بیانگر این است که تدریس این ماده درسی توسط افراد غیرمتخصص سبب کم شدن اهمیت آن نزد دانشجویان شده است. همچنین زمان اختصاص یافته به این درس کم است. مُجَدِّهادی حسن الشمري (۲۰۱۳) در مقاله «ضعف طلبية قسم اللغة العربية في كلية التربية جامعة واسط في مادة النحو الأسباب والمعاجات»، مجله لارك للفلسفة واللسانيات والعلوم الاجتماعية، المجلد ۱۱، العدد ۴ به بررسی علل ضعف دانشجویان دانشگاه واسط در درس نحو از دیدگاه مدرسان و دانشجویان پرداخته است. اما تاکنون پژوهشی که به بررسی علل ضعف دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان پرداخته باشد، مشاهده نشد و پژوهش حاضر گامی است در راستای بررسی علل ضعف این دانشجویان به عنوان نمونه‌ای از تمامی دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی کشور.

یافته‌ها

در این بخش، سعی شده است با تحلیل نظرات دانشجویان شرکت‌کننده در این پرسشنامه، به بررسی علل ضعف آن‌ها در درس صرف از جنبه‌های مختلف پرداخته شود. بدین منظور ابتدا آراء کلی آن‌ها در این مورد در قالب جدول زیر، ارائه شده و در ادامه به تحلیل آن‌ها و ارائه راهکارهای احتمالی پرداخته شده است.

جدول شماره ۳- نظرات شرکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	گزینه‌ها	عامل اصلی	عامل ثانویه	تأثیر خاصی ندارد
الف	در زمینه محتوای درسی			
۱	درس دارای شاخه‌های متنوع و اصطلاحات فراوان و نزدیک به هم است که نیازمند شرح و تفصیل فراوان است.	۶۸	۱۶	۲
۲	روش ارائه مطالب، اشتیاق فراوانی در دانشجو ایجاد نمی‌کند.	۵۳	۲۸	۵
۳	محتوای درس جدید بوده و موضوعات آن برای دانشجویان تازگی دارد.	۲۸	۳۰	۲۸
۴	بعضی از موضوعات درسی فاقد مثال و کاربرد است.	۳۰	۴۰	۱۶
۵	روش درس بر حفظ اصطلاحات و قواعد صرفی، بدون درک آن‌ها، تکیه دارد.	۴۸	۲۹	۹
۶	دستیابی به منابع کمک‌درسی که دانشجو را در فهم درس یاری رساند، مشکل است.	۳۳	۳۸	۱۵
ب	در زمینه مدرسان			
۱	برخی مدرسان در انتقال درس به دانشجویان ضعف دارند.	۵۹	۲۰	۷
۲	برخی مدرسان در ایجاد جوّ درسی مناسب ضعف دارند.	۵۱	۲۸	۷
۳	برخی از مدرسان فرصت مناسب جهت مناقشه و بیان نکات و ایرادهای خویش را به دانشجویان نمی‌دهند.	۳۴	۴۰	۱۲
۴	برخی از مدرسان از جنبه کاربردی درس چشم‌پوشی می‌کنند.	۴۱	۳۴	۱۱
۵	برخی مدرسان در پیگیری تکلیف درسی دانشجویان کم‌کاری می‌کنند.	۳۹	۲۸	۱۹
۶	برخی از مدرسان در ایجاد و رشد رغبت دانشجویان به درس صرف توانمندی خاصی ندارند.	۵۴	۲۲	۱۰
۷	بین مدرسان و دانشجویان در محیط درسی همکاری علمی وجود ندارد.	۳۹	۳۳	۱۴
۸	برخی مدرسان درس صرف، کفایت علمی لازم جهت تدریس را دارا نیستند.	۴۹	۲۳	۱۴
ج	در زمینه دانشجویان			
۱	برخی دانشجویان رشته به درس صرف رغبت چندانی ندارند.	۴۷	۲۴	۱۵
۲	برخی از دانشجویان در فهم بسیاری از اصطلاحات صرفی توانایی کافی را ندارند.	۴۲	۳۳	۱۱

۳	بسیاری از دانشجویان درس صرف را در درجه دوم اهمیت قرار می‌دهند که در آینده برای آن‌ها سودی ندارد	۴۷	۲۵	۱۴
۴	برخی از دانشجویان در درس صرف اضطراب دارند زیرا درس جدیدی است که اطلاع قبلی از آن ندارند.	۲۲	۳۵	۲۹
۵	برخی از دانشجویان به درس صرف توجهی ندارند و اشتیاق آن‌ها به این درس پایین است.	۴۶	۳۲	۸
۶	برخی از دانشجویان به نمره امتحانی، فقط جهت گذراندن درس، اکتفا می‌کنند.	۶۱	۱۹	۶
۷	برخی از دانشجویان در کلاس درس صرف حاضر نمی‌شوند.	۱۹	۴۰	۲۷
۸	بین مدرسان و دانشجویان در خلال شرح درس صرف همکاری خاصی وجود ندارد.	۳۴	۳۷	۱۵
د	در زمینه روش‌های آموزش			
۱	روش تدریس دشوار است و تنها بر حفظ تکیه دارد و به هدف مطلوب نزدیک نمی‌شود.	۵۲	۲۳	۱۱
۲	تکیه فقط بر یک روش تدریس و عدم تنوع در به‌کارگیری روش‌های مختلف، یکی از نقاط ضعف است.	۴۶	۳۰	۱۰
۳	در تدریس صرف، تکیه بر روش‌های سنتی است.	۴۷	۲۴	۱۵
۴	روش‌های آموزشی تازه در تدریس درس صرف کمتر به کار گرفته می‌شود.	۴۶	۲۹	۱۱
۵	روش‌های بکار گرفته شده در تشویق دانشجویان به درس صرف، ضعیف است.	۵۸	۱۶	۱۲
ر	در زمینه امتحان			
۱	به تفاوت‌های فردی بین دانشجویان در طرح سؤالات امتحانی توجهی نمی‌شود.	۳۳	۳۷	۱۶
۲	تکیه اصلی بر امتحان کتبی است و به امتحان شفاهی توجه چندانی نمی‌شود.	۴۴	۲۳	۱۹
۳	بین سؤالات امتحانی و وقت تعیین‌شده برای آن‌ها تناسب وجود ندارد.	۳۰	۳۵	۲۱
۴	بین سؤالات امتحانی از نظر چینش و طرح تناسب خاصی وجود ندارد.	۲۷	۳۱	۲۸
۵	سؤالات امتحانی شامل محتوای درس به‌صورت کامل، نمی‌شود.	۲۹	۳۸	۱۹
۶	نمرات تعیین‌شده برای سؤالات بر حسب اهمیت سؤال نیست.	۳۱	۳۵	۲۰

۷	بین سؤالات درس صرف با میزان توانمندی فکری دانشجویان تناسبی وجود ندارد.	۴۰	۳۵	۱۱
۸	در طرح سؤالات دقت و وضوح خاصی به چشم نمی‌خورد.	۲۴	۳۹	۲۳
۹	در طرح سؤالات به جنبه نظری درس اکتفا شده و از جنبه کاربردی چشم‌پوشی می‌شود.	۴۲	۳۲	۱۲

تحلیل داده‌های پژوهش

در زمینه محتوای درسی

بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۶۸ نفر از شرکت‌کنندگان (۷۹,۰۶ درصد) معتقدند که شاخه‌شاخه بودن کتاب درسی و وجود اصطلاحات فراوان و نزدیک به هم عامل اصلی ضعف دانشجویان در این بخش است. لازم به ذکر است که کتاب انتخاب‌شده برای این درس، کتاب «مبادی العربیه» جلد چهارم است که کتاب آموزشی خوب و تأییدشده‌ای است اما اصطلاحات فراوان آن، آموزش آن را برای دانشجویان دشوار می‌سازد. همچنین روش ارائه مطالب در کتاب درسی، سبب ایجاد اشتیاق فراوانی در دانشجویان نشده که این امر نیز با ۵۳ مرتبه تکرار (۶۱,۶۲ درصد) یکی از عوامل اصلی ضعف دانشجویان برشمرده می‌شود. بخش دیگری از نظرات دانشجویان نشانگر این است که روش کتاب درسی، بیشتر مبتنی بر حفظ اصطلاحات و قواعد صرفی است بدون این‌که قدرت درک دانشجویان را ارتقا ببخشد. سایر موارد و سؤالات این بخش، کمتر از نصف نظرات را به خود اختصاص داده است که نشان می‌دهد این عوامل، نقشی ثانویه در ضعف دانشجویان داشته‌اند.

پیشنهاد می‌شود که سایر کتب درسی موجود در این زمینه نیز که پیچیدگی کمتری دارند، از جانب اساتید و صاحب‌نظران مورد بررسی قرار گرفته تا با دیدگاهی علمی، پیچیدگی مطالب آن‌ها با کتاب مبادی العربیه مقایسه شده و در صورت امکان، کتاب تازه‌ای جایگزین این کتاب شود و سبب برانگیختن اشتیاق در وجود دانشجویان نیز گردد. همچنین پیشنهاد می‌شود در کنار بخش نظری این کتاب یا هر کتاب دیگری، بخش‌هایی نیز به عنوان جنبه کاربردی درس به کتاب افزوده شود تا در کنار آموزش مطالب درسی، دانشجو بتواند آن‌ها را در متون دینی و نیز متون ادبی، با دیدگاه تطبیقی - کاربردی به کار گیرد.

در زمینه مدرسان

بخش دیگری که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است، ضعف‌هایی است که از نظر دانشجویان، علت آن به مدرسان برمی‌گردد؛ بررسی‌ها نشان می‌دهد که (۶۸,۶ درصد) دانشجویان

معتقدند که برخی مدرسان در انتقال درس به دانشجویان ضعف دارند. علت اصلی این امر را می‌توان در عدم تخصصی بودن شاخه‌های مختلف جهت تدریس در دانشگاه دانست و این‌که یک مدرس، موظف است برای پر کردن ساعات موظفی تدریس خویش، برخی واحدها را انتخاب نماید که چندان در حوزه تخصصی ایشان نبوده و طبیعتاً در انتقال درس به دانشجو با ضعف‌هایی روبرو خواهد شد. بررسی سایت دانشگاه‌های مختلف نشانگر آن است که تدریس در دانشگاه‌های مختلف کشورهای عربی کاملاً بر اساس تخصص فرد بوده و بعضاً دیده می‌شود که مدرس تنها در یک حوزه کاملاً تخصصی مانند صرف و نحو یا شاخه دیگری از دریای بیکران زبان و ادبیات عربی به درجه (استاذ مساعد - استاذ مشارک یا استاذ) رسیده است مانند: «أنا الأستاذ المساعد الدكتور محمد نوري محمد الموسوي تخصصي اللغة والنحو وتحقیق المخطوطات» (بنگرید به سایت دانشگاه بابل عراق) یا «الدكتور أمينة علي عبدالله أستاذ مساعد في النحو والصرف وعلم العروض» (بنگرید به سایت دانشگاه البحرین)، «الدكتور عبدالله محمد البهلول، أستاذ مشارک في البلاغة والنقد» (بنگرید به همان)، نیز (بنگرید به سایت دانشگاه الملك عبدالعزيز) و ... درحالی‌که در ایران، به علت کمبود اعضای هیأت علمی، یک استاد یا مدرس باید شاخه‌های مختلف این علم را تدریس نماید که طبعاً با کاستی‌هایی نیز روبرو خواهد بود. همچنین بررسی نظرات دانشجویان نشانگر آن است که برخی از مدرسان در ایجاد و رشد رغبت به درس صرف توانمندی خاصی ندارند (۶۲،۷۹ درصد) و نیز برخی مدرسان در ایجاد جوّ درسی مناسب برای دانشجویان ضعف دارند (۵۹،۳ درصد) که علت این اوامر را نیز می‌توان به نوعی مرتبط با مورد ابتدایی دانست؛ زیرا مدرس که تخصص خاصی در آن شاخه ندارد، طبیعتاً شرایط ایجاد انگیزه را در میان دانشجویان را به درستی درک نمی‌کند. دانشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پیشنهاد می‌شود در صورت امکان، اعضای هیأت علمی در شاخه‌های مختلف این رشته و بر حسب تخصص انتخاب گردند. نیز می‌توان مدرسان را در گروه‌های مختلف، بر حسب تخصص آن‌ها دسته‌بندی کرد تا این افراد بتوانند با استفاده از روش‌های نوین خود، در میان دانشجویان رغبتی را برای دانشجویان ایجاد کنند.

در زمینه دانشجویان

بخش دیگری که در این جستار مورد بررسی قرار گرفته است، دیدگاه دانشجویان در مورد علل ضعفی است که به خود آن‌ها برمی‌گردد؛ متأسفانه یکی از بدترین و ناموفق‌ترین سیستم‌های آموزشی، متکی بودن به نمره امتحانی است که پاسخ‌دهندگان این پرسشنامه نیز بر این امر صحه گذاشته‌اند.

(۷۰,۹۳ درصد) دانشجویان معتقدند که برخی از دانشجویان به نمره امتحانی، فقط جهت گذراندن درس، اکتفا می‌کنند. این امر نیازمند ریشه‌یابی دقیق و آسیب‌شناسی کارشناسانه است تا دانشجویان را از این ورطه نجات بخشیده و به آن‌ها این امر را بیاموزد که دروس پایه و تخصصی، دروسی هستند که دانشجو تا پایان تحصیل خویش و حتی بعد از فارغ‌التحصیلی و اشتغال نیز بدان نیازمند هستند؛ تصور این امر که یک دبیر یا یک مترجم عربی در تشخیص صیغه‌های صرفی دچار اشتباه گردد، به‌اندازه کافی وحشتناک خواهد بود. همچنین دانشجویان یکی از بارزترین علل ضعف خود را، عدم رغبت دانشجویان به درس صرف (۵۴,۶۵ درصد) و در درجه دوم اهمیت قرار دادن این درس (۵۴,۶۵ درصد) دانسته‌اند. همچنین آن‌ها معتقدند که عدم حضور دانشجویان در کلاس درس صرف، تأثیر چندانی در ضعف آن‌ها ندارد (۲,۲ درصد).

پیشنهاد می‌شود در سیستم امتحانی دانشگاه و به‌ویژه رشته زبان و ادبیات عربی تغییرات اساسی و جدی اعمال شود؛ به عنوان مثال، دور از امتحان درس کتاب صرف، می‌توان از روش‌های دیگری مانند امتحان مستمر آن‌ها در طول ترم تحصیلی و تطبیقی و کاربردی کردن امتحان استفاده کرد. همچنین می‌توان از راهکارهایی برای تقویت انگیزه در دانشجویان بهره برد و به آن‌ها متذکر شد که این درس تا پایان مراحل تحصیلی و نیز اشتغال آن‌ها نقشی بی‌دلیل دارد.

نیز برخی از دانشجویان معتقدند که در خلال شرح درس صرف، همکاری خاصی بین مدرسان و دانشجویان وجود ندارد (۳۹,۵۳ درصد) که پیشنهاد می‌شود در این زمینه نیز تجدیدنظر اساسی صورت بگیرد و از سیستمی مانند پرسش و پاسخ در کلاس بهره گرفته شود یا برای ساعاتی کوتاه به دانشجو اعتماد کرده و از او خواسته شود که با زبان ساده و دانشجویی به توضیح درس برای همکلاسی‌های خویش پردازد. این اوامر در کنار تشویق و ترغیب دانشجویان، سبب ایجاد نشاط در میان آن‌ها شده و موجب می‌شود در جلسات مختلف نیز، سعی در حفظ کامل آمادگی خویش داشته باشند.

در زمینه روش‌های آموزش

بخش دیگری که در این پرسشنامه مورد تأکید قرار گرفته، ضعف‌های ممکن در بخش روش‌های آموزشی است؛ باید این امر را پذیرفت که متأسفانه در برخی رشته‌های علوم انسانی تنها مثل گذشته سیستم استادمحوری حاکم است و استاد، ناطق اصلی و متکلم‌الوحده است. دانشجویان نیز در نظرات خود این امر را تأیید کرده‌اند و معتقدند روش‌های به‌کار گرفته‌شده در تشویق دانشجویان به درس صرف، ضعیف است (۶۷,۴۴ درصد). همچنین بسیاری از دانشجویان اعتقاد دارند که روش تدریس

درس دشوار است و تنها بر حفظ مطالب تکیه دارد (۶۰,۴۶ درصد) و نیز در تدریس این درس، تکیه بر روش‌های سنتی است (۵۴,۶۵ درصد).

پیشنهاد می‌شود در روش‌های تدریس این درس تجدیدنظر اساسی صورت گیرد و از روش‌هایی مانند یادگیری مشارکتی، پرسش و پاسخ، تهیه نمودار و استفاده از ابزارهایی مانند پروژکتور و ... استفاده شود. این اوامر سبب تقویت انگیزه در دانشجویان شده و آن‌ها را برای یادگیری بهتر این درس مهیا می‌سازد.

در زمینه امتحان

امتحان یکی دیگر از مواردی است که در تحقیق حاضر در کانون توجه قرار گرفته است؛ باید پذیرفت که متأسفانه بخش اعظمی از توجه دانشجویان معطوف به امتحان و کسب نمره از درس است. این امر در مورد درس صرف نیز صادق است؛ دانشجویان معتقدند که در این زمینه، تکیه اصلی بر امتحان کتبی است و به امتحان شفاهی توجه چندانی نمی‌شود (۵۱,۱۶ درصد). نیز بخشی از آن‌ها معتقدند که در طرح سؤالات، به جنبه نظری درس اکتفا شده و از جنبه کاربردی چشم‌پوشی می‌شود (۴۸,۸۳ درصد) که این امر به وضوح در امتحانات دانشگاه‌ها دیده می‌شود. نیز بخشی از آن‌ها (۴۶,۵۱ درصد) اعتقاد دارند بین سؤالات درس صرف با میزان توانمندی فکری دانشجویان، تناسبی وجود ندارد. پیشنهاد می‌شود در برگزاری نحوه امتحان درس‌های علوم انسانی، بخصوص گروه زبان و ادبیات عربی تجدیدنظر اساسی صورت گیرد؛ می‌توان روش‌های دیگری نیز جایگزین امتحان کرد مانند روش امتحان مستمر در طول ترم.

نتیجه‌گیری

پس از بررسی نظرات دانشجویان دانشگاه شهید مدنی در قالب پرسشنامه نتایج نیز به دست آمد:

۱- محتوای درسی چه میزان در ضعف دانشجویان تأثیر داشته است؟

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این درس، دارای شاخه‌های متنوع و اصطلاحات فراوان و نزدیک به هم است که نیازمند شرح و تفصیل فراوان است که اکثریت دانشجویان (۷۹,۱ درصد) بر این امر صحه گذاشته‌اند. نیز بسیاری از دانشجویان، معتقدند که روش ارائه مطالب، اشتیاق فراوانی در میان دانشجویان ایجاد نمی‌کند و تنها متکی بر حفظ اصطلاحات و قواعد صرفی است که درک آن‌ها را دشوار می‌سازد.

۲- نحوه تدریس مدرسان درس صرف تا چه میزان در ضعف دانشجویان تأثیر داشته است؟

بررسی‌ها نشان می‌دهد برخی از مدرسان در انتقال درس به دانشجویان دچار ضعف هستند و در ایجاد رغبت و انگیزه و نیز جوّ درسی مناسب ضعف دارند. نیز برخی از دانشجویان اعتقاد دارند، برخی از مدرسان از جنبه کاربردی درس چشم‌پوشی کرده و تنها به مباحث نظری آن توجه دارند.

۳- بارزترین علل ضعف که مربوط به دانشجویان است، از دیدگاه آن‌ها چیست؟

دانشجویان معتقدند که برخی از دانشجویان (۷۰,۹ درصد) تنها جهت گذراندن درس، به نمره امتحانی اکتفا کرده و پس از اخذ نمره، درس را به فراموشی می‌سپارند. همچنین (۵۴,۷ درصد) پاسخ‌دهندگان اعتقاد دارند که دانشجویان این رشته، رغبت چندانی به درس صرف ندارند.

۴- روش‌های آموزشی چه میزان در ضعف دانشجویان نقش داشته است؟

این بخش توجه بسیاری از دانشجویان را به خود جلب ساخته و بسیاری از آن‌ها معتقدند که روش‌های به‌کار گرفته‌شده در تشویق دانشجویان به درس صرف، ضعیف بوده و کارایی چندانی ندارد. نیز (۶۰,۵ درصد) آن‌ها معتقدند روش تدریس این درس متکی بر حفظ آن است و به هدف مطلوب خویش نزدیک نمی‌شود.

۵- نحوه برگزاری امتحان و طراحی سؤالات چه میزان در ضعف دانشجویان در درس صرف نقش

داشته است؟

دانشجویان اعتقاد دارند تکیه اصلی بر امتحان کتبی است و توجه چندانی به امتحان شفاهی نمی‌شود. نیز در طرح سؤالات به جنبه نظری درس اکتفا شده و از جنبه کاربردی آن چشم‌پوشی شده است. تقریباً نیمی از دانشجویان نیز بر این اعتقادند که بین سؤالات درس صرف با میزان توانمندی فکری دانشجویان، تناسبی وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بدین وسیله تقدیر و تشکر خویش را از زحمات دانشجویان شرکت‌کننده در این تحقیق و نیز اعضای محترم گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان که نهایت همکاری را با نویسندگان داشته‌اند، اعلام می‌دارند.

منابع

کتاب‌ها:

عربی

- البغدادی، أبو مصطفی (۲۰۱۲)، *الواضح في الصرف (شرح وتوضیح علی تَهذیب البناء)*، دون ناشر. الحافظ، یاسین (۱۹۹۷)، *التحلیل الصرفی*، دمشق: دارالعصماء.
- الحملاوی، أحمد (۱۹۶۵)، *شذا العرف في فن الصرف*، ط ۱۶، القاهرة: مطبعة وزارة التربية.
- الراجحي، شرف‌الدین (۱۹۹۶)، *البيسط في علم الصرف*، القاهرة: دارالمعرفة الجامعية.
- السيوطي، جلال‌الدین (لاتا)، *المزهر في علوم اللغة وأنواعها*، شرح وضبط وتصحيح محمد أحمد جاد المولي وآخرون، دون ناشر.
- المنصوري، علي وعلاء الخفاجي (۲۰۰۲)، *التطبيق الصرفي تعريف الافعال - تعريف الاسماء*، الأردن: الدار العلمية الدولية والدار الثقافية للنشر والتوزيع.

فارسی

- ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۷۹)، *مقدمه تاریخ*، ترجمه محمد پروین گنابادی، چاپ نهم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ادیب نظنزی، ابو عبدالله حسین بن ابراهیم بن احمد (۱۳۸۴)، *دستور اللغة، تصحيح و تحقيق سيد علی اردلان جوان*، مشهد: به نشر.
- دفترچه سرفصل دروس رشته زبان و ادبیات عربی*، گرایش زبان و ادبیات عربی، دوره کارشناسی (۱۳۸۹).

- مجدفر، مرتضی (۱۳۸۶)، *مدیریت آموزشی در عمل*، تهران: انتشارات مدرسه.
- منزوی، علی نقی (۱۳۳۷)، *فرهنگ‌نامه‌های عربی به فارسی*، تهران: دانشگاه تهران.

پایان‌نامه

- بهرامی، مجید (۱۳۹۰)، *روش‌های یادگیری و مطالعه درس فارسی مقطع ابتدایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی، گرایش برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه اصفهان.

سایت‌های اینترنتی

سایت دانشگاه بابل عراق، آخرین بازبینی ۱۶ / ۱۱ / ۱۳۹۹

<http://staff.uobabylon.edu.iq/carier.aspx?id=۵۱۳۴۱>

سایت دانشگاه بحرین

<http://www.uob.edu.bh/index.php/colleges/arts-college-ar/arabic-dept-ar/>

[staffbio-ar](#)

سایت دانشگاه ملک عبدالعزیز

<https://www.kau.edu.sa/Content-88074-AR-362003>

موقع المجلات الأكاديمية العلمية العراقية

<https://www.iasj.net/iasj/download/e4412de644129280>

